EESTI PIIMAKOOPERATSIOONIST KAPITALISMI TINGIMUSTES

L. Paglant
Poliitilise ökonoomia kateeder

Käesoleva artikli ülesandeks on näidata, kuidas karjamajandus 20. saj. kujunes juhtivaks haruks kodanliku Eesti põllumajanduses, millist osa etendasid kooperatiivsed ettevõtted rahvusliku kapitali akumulatsioonis eesti kodanluse majanduslike positsioonide kindlustamisel, olles maakodanluse majandusliku baasi tugevdamise vahendiks, ning lõpuks, kuidas kapitalistlik kooperatsioon kodanliku diktatuuri päevil teenis nii oma kui ka välismaise finantskapitali huve.

Nimetatud küsimuste käsitlemine on vajalik selleks, et näidata kapitalistliku kooperatsiooni ekspluataatorlikku iseloomu, näidata, et piimakooperatsioon ei olnud mitte kogu talurahva heaks töötav ettevõte, vaid kulakute täiendavaks rikastumise vahendiks.

Piimakarjapidamise ja piimatööstuse arenemine Eestis möödunud sajandi teisel poolel oli tihedalt seotud kapitalistlike suhete arenemisega tsaari-Venemaa selles osas.

Algul tegelesid piimasaaduste turustamisega peamiselt mõisad. Et saada suuremaid sissetulekuid, hakkasid mõisnikud asutama piimakooperatiive piima ümbertöötamiseks mitmesugusteks piimasaadusteks. Seoses piimasaaduste tootmise kasvuga ja ühendusteede paranemisega kerkis ka küsimus piimasaadustele soodsamate realiseerimisvõimaluste leidmiseks kaugematel turgudel. Sel eesmärgil asutati mõisnike poolt oma keskühing, kelle ülesandeks oli soodsama turu leidmine Peterburis, Moskvas ja välismaal. 19. saj. lõpuks oli mõisnikel välja kujunenud üsna tihe piimakooperatiivide võrk. Nii kuulus 1895. a. Tallinnas asuva keskühingu koosseisu 52 piimitööstusettevõtet.

Pärast agraarreformi teostamist, nn. talurahvaseaduste väljakuulutamist Eestimaal 1856. a. ja Liivimaal 1860. a. võttis kapitalismi areng põllumajanduses üha rohkem hoogu.

Seoses kapitalistlike suhete arenemisega talumajanduses süvenes ka talurahva kihistumine. Jõukast keskmikust kujunes järk-

järgult kulaklik ladvakiht — maakodanlus. Teine osa keskmikest ruineerus, suurendades kehvikute ja maaproletaarlaste arvu.

Eesti talumajapidamised hakkasid üha rohkem tootma mitmesuguseid põllumajandussaadusi turustamise otstarbel vastavalt sellele, millist põllumajanduslikku produkti oli soodsam toota ühes või teises rajoonis. Nii näiteks kasvatati Lõuna-Eestis teravilja ja lina, Põhja-Eestis kartulit. 19. sajandi lõpupoole ja 20. sajandi algul mindi Eestis jõukamates talumajapidamistes üle karjamajandusele, mis andis rohkem tulu. Ühelt poolt põhjustas seda Sise-Venemaa mustmullakubermangudest odava teravilja sissevedu Balti mere sadamatesse, mille tagajärjel teravilja hinnad langesid, ja teiselt poolt Eesti geograafiline asend: suurte tarbimiskeskuste (Peterburi) lähedus ja hõlpus ühendus Lääne-Euroopaga. Nimetatud põhjustel loobuti talumajapidamistes teravilja kasvatamisest turustamise eesmärgil. Teravilja hakati kasvatama nüüd piimakarja ja sigade toitmiseks. Senisest suuremat tähelepanu pöörati ka põldheina kasvatamisele.

Üleminek piimakarjapidamisele tõstis talumajapidamistes teravalt üles piimasaaduste realiseerimise küsimuse. Mõisnike poolt asutatud piimakooperatiivid ei võtnud sageli vastu talude piima ja kui võeti, siis ainult suurtelt taludelt, või siis maksti äärmiselt madalat hinda, mis ei stimuleerinud piimakarja pidamise arengut. Väljapääsuks sellest olukorrast oli vaid oma piimakooperatiivide asutamine. Piimakooperatiivide asutamise mõtet hakati propageerima tolleaegses kodanlikus ajakirjanduses. Eesti põllumeeste seltside asemikkude koosolekul Tartus 1899. a. tunnistati vajalikuks hakata propageerima piimakooperatiivide asutamist.[1] Mõtted sel alal olid juba mõni aasta varem liikumas, kuid esimesed piimakooperatiivide asutamise katsed ei andnud tulemusi. 1898. a. kinnitati Venemaa põllutööministri Jermolovi poolt Restu-Antsla Piimatalituste Seltsi põhikiri, kuid selts ei hakanud tegutsema piimakooperatiivina, vaid andis tema poolt ehitatud piimatööstusettevõtte hoone, väikese puumaja, eraettevõtjale rendile.[2] Seetõttu, et selts piima eraettevõtjale ümbertöötamiseks edasi andis, ei peetagi harilikult Restu-Antsla Piimatalituste Seltsi esimeseks ühistegelikuks piimatalituseks, vaid see koht antakse Imavere Piimatööstusühingule, mis asutati küll alles 1908. a., kuid kus piim töötati ümber juba kohe algusest peale ühingu oma ettevõttel.[3]

Pärast 1905. a. revolutsiooni tugevdas Eesti kodanlus oma majanduslikke positsioone. Piimakooperatiivide asutamine võttis hoogu eriti aastail 1911—1913 seoses üldise majandusliku elavnemisega tsaari-Venemaal, mis algas 1910. a. pärast 7 aastat kestnud majanduslikku depressiooni.

---

[1] Ühistegevus Eestis 1902—1927, Tallinn 1927, lk. 230.
[2] Sealsamas, lk. 230.
[3] Sealsamas.

Piimakooperatiivide edasiarengut pidurdas aga I maailmasõda, mis mõjus põllumajandusele laostavalt.

Piimakooperatiivide rajamisel etendasid juhtivat osa maakodanlus ja küla intelligentsi esindajad, jõukad taluomanikud, köstrid, kooliõpetajad jt.[4]

Maakodanlus kindlustas endale ainujuhtimise kooperatiivi peakoosolekul, organiseerides seal vastavaid gruppe, kes viisid neile meelepärased ettepanekud läbi soovitud suunas. Kodanlus haaras piimakooperatiivides võimu enda kätte ja hakkas otsima vahendeid oma sissetulekute suurendamiseks. Mõningad piimakooperatiivid astusid kontakti eraettevõtjatega, kes tegelesid piimasaaduste edasisaatmisega Peterburi, Saksa- ja Inglismaa turgudele. Kaugemate turgude otsimine oli tingitud ka sellest, et piimakooperatiivide arvu ja toodangu kasvades ei suutnud kohalik turg enam kõiki piimasaadusi vastu võtta. Piimasaaduste turustamise hinnad olid välisturul küll kõrgemad kui siseturul, kuid piimakooperatiivid, kes müüsid piimasaadusi eraettevõtjatele edasisaatmiseks kaugematele turgudele, sellest tihti mingit kasu ei saanud, sest hinnavahe läks ettevõtjale. Oli ka juhtumeid, kus müüdud piimasaaduste eest eraettevõtjailt üldse raha kätte ei saadud.[5] Suuremad piimakooperatiivid, nagu Ambla, Imavere jt., saatsid ise või otse Peterburi turule. Antud olukord ei rahuldanud piimakooperatiivide juhtkonda. Otsiti võimalusi oma kooperatiivide sissetulekute suurendamiseks, mis tähendas ühtlasi piimakooperatiive juhtiva maakodanluse tulude kasvu.

Kõigist neist puudustest loodeti vabaneda piimakooperatiivide keskühingu asutamise teel. 1911. a. suvel kinnitati Vene Põllutöö ja Maakorralduse Peavalitsuse poolt Kooperatiiviliste Piimatalitusühisuste Keskühisuse «Estonia» põhikiri, mille põhjal keskühing 1912. a. võis alustada tegevust.

Keskühingu ülesandeiks põhikirja järgi pidi olema:

«a) kodumaa piimatalituste igakülgne edendamine,
b) kihutustöö tegemine ja ühispiimatalituste töö korraldamine,
c) nende piimatalituste töö korralikkuse ja saaduste hääduse järele valvamine,
d) tarvilikkude juhatuste andmine ja piimasaaduste müügile toimetamine,
e) piimatalitustele tarbeasjade muretsemine ja tervete piimatalituste sisseseadmine.»[6]

Keskühingu asukoht ei ole põhikirjas ära näidatud, see jääb üldkoosoleku määrata. Tegevuspiirkonnaks on Liivi- ja Tallinnamaa.

«Estonia» asutajaiks olid 33 piimakooperatiivi esindajad. 1912. a. lõpuks oli liikmeid 46. 1914. a. oli keskühingu liikmeiks

[4] Ühistegevus Eestis 1902—1927, Tallinn 1927, lk. 230.
[5] Sealsamas, lk. 236—240.
[6] «Ühistegevusleht» 1911, nr. 4, lk. 50—52.

78 piimakooperatiivi, seega valdav enamik tegutsevaist piimakooperatiividest. I maailmasõja ajal hakkas liikmete arv langema, olles 1917. a. ainult 43.

«Estonia» turustas piimakooperatiivide toodangut peamiselt Peterburis, Tallinnas, Tartus ja Narvas, vähesel määral ka Soomes. Eriti tähtis oli Peterburi turg. Esimene maailmasõda aga pidurdas piimakooperatiivide edasiarengut, sest sõda mõjus laostavalt põllumajandusele. Halvenes karja toitmine ja piimasaak vähenes. Piimakooperatiivide sisseseaded halvenesid ja seoses sellega langes või kvaliteet. Piima puudusel hakkas suur osa kooperatiive kiratsema ja osa neist lõpetas tegevuse. 1914. a. lõpul oli Eestis registreeritud põhikirjaga piimakooperatiive 134, neist tegutsesid ainult 92, 42 jäid paberile.[7] Ka piimakooperatiivide liikmeskond jäi väikesearvuliseks. 1914. a. kõikus piimakooperatiivide liikmete arv keskmiselt 30—50 vahel, kusjuures kooperatiivi liikmeil oli kokku 150—300 lehma, s. o. keskmiselt 5—6 lehma iga liikme kohta. Osamaksu suurus oli 5 rbl. lehma kohta.[8] Piimakooperatiivide asutamisel oli suur tähtsus kooperatiivsetel rahaasutustel. Nimetatud kooperatiivide kaudu akumuleerunud summadest suunati tunduv osa piimakooperatiivide tegevuskapitaliks. Et siseturul nõudmine piimasaaduste järgi oli suur, siis hakkasid paljud talupojad ise piimasaadusi turustama ja kodus võid valmistama. Samuti turustasid piimakooperatiivid osa piimasaadusi ise, ilma keskühingu vahetalituseta. Keskühing «Estonia», selle asemel et organiseerida piimakooperatiivide piimatoodangu turustamist, suunas sõja-aastail oma tegevuse äri alale. Piimakooperatiivide keskühing temale pandud ülesandeid ei täitnud. Nii märgib üks tuntumaid ühistegelasi A. Tammann: «Et oma ärilist tegevust alal hoida oli keskühisus «Estonia» sunnitud sõja-aastail veel Siberi või, Vene munadega ja ka mõnede teiste koloniaalkaupadega töötama.»[9] Teine piimaühingute keskühing Eesti Piimaühisuste Liit kutsuti ellu 1920. a. nende ringkondade poolt, keda «Estonia» tegevus ei rahuldanud, sest «Estonia» vahetalituse kulud olid väljaveo puhul liiga suured. Ühistegevus laskus äritsemisse, mis hiljem kodanlikus Eestis oli ühistegevuses mööduandev ja tüüpiline. Kooperatsiooni arvel rikastusid kõik selle tehinguist osavõtjad, alates ühisuste juhatajaist ja lõpetades rahvusvahelise turu ärituusadega.

Sissetulekute suurendamise eesmärgil hakati piirama piima ja või tarbimist. Kulakud toitsid palgatöölisi piimakooperatiividest tagasitoodud kooritud piimaga. Lenin kirjutas teoses «Kapitalismi arenemine Venemaal»: «Kapital omab kõiki uusimaid täiendusi ja viise mitte ainult koore eraldamiseks piimast, vaid

---

[7] Ühistegevus Eestis 1902—1927, Tallinn 1927, lk. 231.
[8] A. Tammann, Ühistegevus, II vihik, Tartu 1925, lk. 145, 147.
[9] Sealsamas, lk. 150.

ka «koore» eraldamiseks sellest «hoolsusest», piima eraldamiseks kehvtalurahva lastest.»[10]

Piimanduskooperatsioon oli maakodanluse majandusliku tugevdamise vahendiks juba algusest peale ja jäi selleks ka edaspidi.

Kodanliku diktatuuri algusaastatel püüdsid eesti kodanluse juhtivad rühmad kiiresti rikastuda. Kohe peale klassisõja lõppu puhkes õitsele spekulatiivne äritegevus, kus saagiahnitsemise eesmärgil tekkisid pangad ja ärilised ettevõtted. Raha uute ettevõtete tegevuskapitaliks voolas ohtrate laenudena Eesti Pangast. Spekulatiivsesse äritegevusse olid tõmmatud ka kooperatiivsed ettevõtted, mis väljendus rea krediidikooperatiivide aktsioneerimises. Kõikjal taheti teenida ja nimelt töötava rahva arvel.

A. Tammann kirjutas aga: «Ühistegevus seab oma sihiks praegust kapitalistlist ilmakorda parandada töötavate kihtide kaitse kaudu kapitali ülevõimu vastu.»[11]

Marksismi-leninismi klassikud tõestasid veenvalt, et kooperatsioon on proletariaadi ja töötava talurahva klassivõitluse üks ajalooliselt kujunenud vorme ekspluateerimise ja kapitali ülevõimu vastu. Seejuures näitasid nad, et kooperatiivid on töörahva hulkadele kasulikud ainult siis, kui nad on tööliste endi loodud ega sõltu ei valitsusest ega kodanlastest.[12]

Arendades edasi Marxi seisukohti kooperatsiooni küsimuses, näitas Lenin, et kooperatsioon kodanlikus ühiskonnas, eriti imperialismi tingimustes, muutub paratamatult kapitalistliku süsteemi lahutamatuks koostisosaks ning kasvab viimasega kokku. See sotsiaalmajanduslik iseloomustus on täiel määral maksev ka kooperatsiooni kohta kodanlikus Eestis.

Kodanlik Eesti oli formaalselt sõltumatu vabariik, kuid sisuliselt poolkoloniaalmaa. Eesti kodanlus aga, kartes oma võimu kukutamist töötava rahva poolt, toetus imperialistlike suurriikide abile ja vältis majanduslike suhete arenemist Nõukogude Venemaaga. Need suhted kandsid stiihilist iseloomu ja olid äärmiselt nõrgad.

Tööstusettevõtete toodang langes võrreldes I maailmasõja eelse perioodiga mitmekordselt. Tööstus oli sunnitud kohanema siseturu nõuetele. Paljud ettevõtted lõpetasid tegevuse.

Ka kodanliku Eesti põllumajandus pidi kohanema vastavalt imperialistlike suurriikide vajadustele. Suunduti ühekülgselt piimakarja pidamisele, spetsialiseerudes eriti või tootmisele. Piimakarja pidamise suund kodanlikus Eestis avaldus veisekasvatuse osatähtsuse suurenemises. Et kodanliku Eesti siseturu ostuvõime oli väike, siis tuli turustatav piim ümber töötada eksportvõiks.

Piimakarjapidamise arenemises ilmneb kujukalt kapitalismi

---

[10] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 217.
[11] A. Tammann, Ühistegevus, I vihik, Tartu 1924, lk. 23.
[12] К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XV, lk. 282.

arenemine kodanliku Eesti põllumajanduses ja kapitalistliku kihistumise protsess kodanliku Eesti külas.

Kooperatiividele kuuluvate piimatööstusettevõtete arv kasvas 62-lt 1921. a. 334-le 1929. a. Ajavahemikul 1921.—1929. a. asutati 272 uut piimakooperatiivi.

Suurt mõju avaldas piimanduskooperatsiooni arengule kodanliku Eesti valitsuse toetus madalaprotsendiliste laenude andmise näol. Nimelt võeti 7. detsembril 1922. a. kodanliku Eesti Riigikogu poolt vastu piimakooperatiividele riiklike laenude andmise seadus. Selle seaduse alusel määrati piimakooperatiividele riigi summadest 1923. a. 45 miljonit marka ja 1924. a. 30 miljonit marka laenu. 14. veebruaril 1923. a. andis Eesti Vabariigi valitsus määruse ühispiimatalitustele riikliku laenu väljaandmise, tagasimaksmise korra ja laenu kindlustamise kohta.[13] Kooperatiividele anti laenu kuni 100 000 marka 5%-ga viieks aastaks. Laenu andis välja Põllutööministeerium. Laen oli määratud uute piimatööstuste ehitamiseks, moodsate sisseseadete muretsemiseks ja vanade piimatööstuste kordaseadmiseks vastavalt aja nõuetele.[14] Kuid tegelikult tähendasid kodanliku valitsuse madalaprotsendilised laenud toetust külakulakutele, kelle käes olid kooperatsioonis juhtivad positsioonid.

1929.—1933. a. majanduskriisi mõju kodanliku Eesti põllumajandusele oli suur.

Või eksport välismaale muutub üha raskemaks, eriti Saksamaa kõrgete sisseveotollide tõttu. Kriisieelsete aastatega võrreldes langesid või hinnad 2—3 korda. Kui kilogramm võid 1929. a. oktoobris maksis 3 kr. 11 senti, siis 1933. a. mõnedel kuudel langes see 70—80 sendile.

Ka Inglise turg kannatab või ülepakkumise all, eriti asumaade sortimentide rohkuse tõttu, mis olid pealegi 20—30 šillingit odavamad kui teiste maade võisordid. Vastavalt või hinna langusele langes ka piima hind. Või hind langes majanduskriisi perioodil maailmaturul niivõrd madalale, et kaubanduslik piimakarja pidamine ei tasunud end ära.

Selleks et või väljavedu soodustada, anti kodanliku valitsuse poolt 17. jaanuaril 1933. a. välja «Või väljaveo edendamise määrus», mille kohaselt hakatakse väljaveetava või hinnale väljaveo soodustamise erifondist juurde maksma loomasööda näol, arvates 8. jaanuarist 1933. a., juhul kui või hindade noteerimise komisjoni poolt noteeritud I sordi või hind vähemalt 2 nädala jooksul vahetpidamata on olnud alla 1 kr. 50 sendi kg.[15]

Või eksporti ja hindade langust majanduskriisi perioodil iseloomustavad tabelis 1 esitatud andmed.

---

[13] A. Tammann, Ühistegevus, II vihik, lk. 151.
[14] Sealsamas.
[15] «Riigi Teataja» 1933, nr. 6.

Tabel 1[16]

Aastad	Või väljavedu tuhandetes tünnides (a 50,8 kg)	Või väljeveost saadud sissetulek (milj. kroonides)	Piimaühistute poolt	
			saadud keskmiselt 1 kg või eest (krooni)	makstud keskmiselt 1 kg piima eest (senti)
1928	220,3	33,06	2,83	10,1
1929	244,2	35,50	2,74	9,8
1930	275,4	31,56	2,12	7,4
1931	283,9	25,66	1,69	5,7
1932	246,7	15,50	1,17	3,8
1933	182,5	12,25	1,31	4,5
1934	198,1	11,77	1,28	4,5
1935	212,9	16,22	1,43	5,0
1936	215,4	16,56	1,56	5,7
1937	259,4	22,54	1,72	6,4

Või väljaveo kõrgeim seis oli 1931. a. See ületas 1929. a. väljaveo 39 700 tünni võrra, kuid sissetulekud ekspordist olid peaaegu 10 000 000 krooni võrra väiksemad. Või hinnad maailmaturul langesid nii madalale tasemele, et Inglismaal peaaegu loobuti margariini tarvitamisest. Nii näiteks 1931. a. langes see 92 387 tünni võrra, mis asendati peamiselt sisseveetava võiga.[17]

Kuni kodanliku Eesti eksisteerimise viimase aastani jäi ikkagi endiselt Inglismaa peamiseks või ostjaks. 1939. a. eksporditi Inglismaale 154 630 tünni võid, mis moodustas 56,7%. Fašistliku Saksamaa osa või ostjana majanduskriisile järgnenud aastail (1933—1939) mõnevõrra suurenes seoses kodanliku Eesti rakendumisega hitlerliku sõjamajanduse teenistusse. Nii ulatus või väljavedu Saksamaale 1933. a. 108 254,5 tünnile ehk 39,7%-le.[18]

Madalate või hindade tõttu kehtestati preemiate maksmise süsteem eksportvõi müüjatele. 6. veebruaril 1934. a. võeti vastu või hinna kindlustamise seadus[19], millega tagati või tootjatele kindel hind. Nii oli näiteks 1934. a. riiklikult kindlustatud 1 kg või hinnaks 1 kr. 50 senti. Juurdemaks ehk preemia moodustas 70—90 senti kg-le, mille määras Põllutööministeeriumi juurde loodud komisjon, kui või hind langes riiklikult kindlaksmäärätud hinnast allapoole. Eksportpreemiad maksti välja Pikalaenu Panga juurde moodustatud fondist.

Majanduskriis ähvardas pankrotiga ka turule tootvaid kulaklikke majandeid.

Teravnes konkurents piima kui tooraine pärast piimakooperatiivide endi ning piimakooperatiivide ja eraettevõtjate vahel. Hil-

[16] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 201.
[17] Sealsamas.
[18] Sealsamas, lk. 231.
[19] «Riigi Teataja» 1934, nr. 13.

jem, kodanliku võimu lõpuaastail aga kaotasid eraettevõtjad piima ümbertöötamise alal oma tähtsuse. Valitseva seisundi omandasid kooperatiivsed piimatööstusettevõtted. Majanduskriisi mõjul liitus osa nõrgemaid piimakooperatiive tugevamatega või varises hoopis kokku. Kui 1929. a. tegutses 334 piimakooperatiivi, siis 1934. a. oli nende arv 281. 1935.—1939. a. vähenes kooperatiivsete piimatööstusettevõtete arv 41 võrra ja koorejaamade arv 58 võrra.

Piima hind langes 9,8 sendilt 1929. a. 4,71 sendile 1932. a. Mitteliikmed piimatootjad said veelgi madalamat hinda — 3,8 senti. Vähenes piimatootjate arv neis kooperatiivides, mille majanduslik seisund oli muutunud raskeks. Pankroteerunud piimakooperatiivides maksti piimaraha hilinemisega. Sageli ei katnud realiseerimishind tootmiskulusid. See selgub tabelist 2.

Tabel 2[20]

Piima tootmiskulud ja realiseerimishind

Aastad	Ühe kg piima realiseerimishind (senti)	Ühe kg piima tootmiskulud (senti)	Realiseeriti + kallimalt — odavamalt	
			senti	protsenti
1932/33 p. a.	4,71	8,73	—4,02	—46,6
1933/34 „	5,70	8,39	—2,69	—32,1
1934/35 „	5,26	7,89	—2,63	—33,3
1935/36 „	6,40	7,78	—1,38	—17,7
1936/37 „	7,13	8,22	—1,09	—13,3
1937/38 „	7,70	8,53	—0,83	—9,7
1938/39 „	7,77	8,88	—1,11	—12,5

Järgnevalt vaatame piima läbikäiku piimakooperatiivides, erapiimatööstustes ja kooperatiivsete ettevõtete piimatööstustes.

Tabel 3

Piima läbikäik (tuhandetes tonnides)

Aasta	Piimakooperatiivid	Erapiimatööstus	Muud kooperat. asutused	Kokku
1	2	3	4	5
1919	9,4			
1920	13,3			
1921	15,3			
1923	47,5			
1924	76,1	13,3	3,8	93,2
1925	151,5	17,4	7,2	176,2

[20] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 213.

1	2	3	4	5
1926	209,7	21,2	13,3	244,2
1927	233,7	23,0	14,3	271,0
1928	267,9	25,0	15,4	308,3
1929	301,5	27,0	15,6	444,1
1930	337,1	26,1	16,4	379,6
1931	365,9	26,8	15,0	397,7
1932	329,1	12,2	16,2	357,5
1933	264,9	10,9	15,0	290,7
1934	289,1	13,4	16,6	319,0
1935	307,1	14,9	18,6	340,7
1936	320,3	11,2	23,4	354,9
1937	373,4	13,0	27,2	413,5
1938	418,9	9,9	27,7	456,5
1939	411,5	8,0	29,6	449,1

Tabelist 3 nähtub, et piimakooperatiividesse kokkutoodud piima hulk suureneb 76,1 tuhandelt tonnilt 1924. a. 301,5 tuhandele tonnile 1929. a., s. o. ligi 4 korda, piimakooperatiivide arv suurenes samal ajal kahekordseks.

Tabelist nähtub samuti, et piimatööstusettevõtetesse kokkutoodud piimast langeb ca 88% piimakooperatiividele.

Majanduskriisi ajal langes piima läbikäik piimatööstustes. Kui 1930. a. oli piima läbikäik 379,6 tuh. tonni, siis 1933. a. oli see langenud 290,7 tuh. tonnile.

Majanduskriisile järgneval depressiooniajal piimatoodang suurenes, tõustes 1939. a. 340,1 tuh. tonnile. Püsima jäänud erapiimatööstusettevõtted siirdusid või valmistamiselt juustu valmistamisele.

Piimaühingute keskliit «Võieksport» asutati 6. aprillil 1936. a. «Või väljaveo korraldamise seaduse»[21] alusel, mille kohaselt likvideeriti senised ühistegelikud või väljaveo keskused «Estonia» ja Eesti Piimaühingute Liit ning või väljaveo ainuõigus omistati «Võiekspordile».[22]

«Võieksport», valitsedes võikaubanduses ning dikteerides siseturul piimasaaduste kokkuostu- ja müügihinnad, jätkas piimakooperatiivide kontsentreerimist. 1933. a. tegutses 233 piimakooperatiivi 358 koorejaamaga. Kehvtalupojad ja suur osa kesktalupoegadest ei olnud piimakooperatiivide liikmed. Liikmeteks olid peamiselt jõukamad talupojad. Linnalähedastes piimakooperatiivides vähenes piimatootjate arv, sest oli kasulikum piima ja kodus tehtud võid turustada linnas, kus võis saada kõrgemat hinda, kui maksid piimakooperatiivid. Piimakooperatiividest lahkunud liikmete suhtes hakati kasutama mitmesuguseid sanktsioone: osamaksu jätmist piimakooperatiivi kasuks, ühingule kahjutasu maksmise kohustust liikme lisavastutuse summa ula-

[21] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 228.
[22] «Riigi Teataja» 1936, nr. 30.

tuses.[23] Piimakooperatiivid võtsid vastu ka mitteliikmete piima, mis oli kasulikum, sest mitteliikmetele maksti piima eest 15—20% vähem kui liikmetele. Mõningates piimakooperatiivides takistati liikmeks astumist kõrgete sisseastumismaksudega. Kooperatiivi võeti tavaliselt jõukamaid talupoegi. Seega oli kooperatiividel võimalus mitteliikmete kulul teenida.

Tabel 4[24]

Aasta	Piimakooperatiivide arv	Piimatoojate arv üldse	Liikmete arv	Liikmeid ühe piimakooperatiivi kohta keskmiselt	Liikmete % piimatoojate üldarvust
1919	84	—	4519	54	—
1920	82	—	4592	56	—
1921	62	—	3421	55	—
1922	98	—	3890	39	—
1923	130	—	5577	43	—
1924	179	—	12206	68	—
1925	278	—	20579	74	—
1926	314	—	26145	83	—
1927	331	—	26308	79	—
1928	329	—	32300	98	—
1929	334	—	32300	96	—
1930	306	58430	32092	106	56
1931	298	58873	32242	108	54
1932	293	59209	31139	106	52
1933	287	51437	30121	104	58
1934	281	50702	30036	106	58
1935	274	50763	30003	109	59
1936	261	52582	29945	114	56
1937	248	54057	30731	120	52
1938	245	57172	31611	128	55
1939	233	60079	32548	139	53

Piimatootjate kohta on andmed alles alates 1930. a., varasema perioodi kohta need puuduvad.

Piimatööstusettevõtted konkureerisid omavahel piima pärast. Sageli asusid nad üksteisele väga ligidal, näiteks asus Viljandimaa Rutikvere piimatööstus ühel pool ja Päinurme piimatööstuse koorejaam teisel pool teed. Nii viisid ühest ja samast külast ühed talud oma piima ühele, teised talud teisele piimatööstusettevõttele. Olukorda, kus piimakooperatiiv, koorejaamad ja teised piima vastuvõtu punktid olid tunginud üksteise tooraine tsoonidesse, esines veel mujalgi. Piimakooperatiivi juhatus turustas kooperatiivi piimasaadusi, leidis eksportöörid. Juhtkond oli muutunud ärimeesteks ja spekulantideks ning liikmete osavõtt

[23] «Ühistegevusleht», 1932, nr. 9, lk. 152.

[24] Ühistegevus Eestis 1902—1927, Tallinn 1927, lk. 241; «Ühistegevusleht» 1932; A. Tammann, Ühistegevus, II vihik, lk. 146, 152.

kooperatiivi juhtimisest oli minimaalne. Piimakooperatiivi tegevuse otsustas kooperatiivi juhatuse nõukogu ja revisjonikomisjon. Liikmeskond ei saanud selgust aasta peakoosolekutelgi, kus esineti aastaaruandega.

Kodanliku diktatuuri lõpp-perioodil, mil toimus piimanduskooperatsiooni allutamine «Võiekspordile», ei etendanud liikmeskond enam mingit osa piimakooperatiivide juhtimisel. Piimanduskooperatsioonis võimutsesid kulak ja finantskapital.

Kokkuvõttes võib öelda, et piimanduskooperatsioon kodanlikus Eestis oli juba alates oma tekkimise momendist maakodanluse majandusliku baasi tugevdamise vahendiks. Liikmeskond oli väikesearvuline, hõlmates kulakuid ja jõukamaid keskmikke. Piimakooperatiivide juhtkonnas peremehetsesid kulakud, kes kõrge liikmemaksu sisseseadmisega takistasid keskmike valdavat enamikku ja kehvikuid kooperatiivi liikmeks astumast.

Kodanliku diktatuuri kehtestamisega kohandati Eesti põllumajandus vastavalt imperialistlike suurriikide vajadustele ümber, spetsialiseeriti ühekülgselt või tootmisele. Põllumajanduse nõrga arengu tulemusena kasvas piimatoodang vähe ja piimatööstuse tootmisvõimsused olid suurel määral alakoormatud.

Majanduskriisi aastail (1929—1933) pidi kodanlik Eesti valitsus organiseerima eksportvõile juurdemaksu, sest Inglise turul maksti eksportöörile turuhinnast märksa vähemat hinda.

Alates 1936. a-st allutati kooperatiivne piimatööstus tervikuna juba juriidiliselt finantskapitalile. Loodi piimasaaduste monopoliseeritud müügi organisatsioon «Võieksport», millele järgnes piimasaaduste hindade tõus siseturul.

Kooperatiivne piimandus oli seega jõudnud kodanlikus Eestis kapitalismi üldkriisi süvenemisel oma lõppfaasi. Ta seisis täielikult lääne imperialistide ja eesti kodanluse teenistuses ning kandis kõiki roiskuva kapitalismi tunnuseid.

О МОЛОЧНОЙ КООПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ КАПИТАЛИЗМА В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ

Л. Паглант

Резюме

Задача настоящей статьи — дать короткий обзор возникновения и развития капиталистической молочной кооперации.

Молочная кооперация в Эстонии возникла в первом десятилетии XX века в условиях укрепления экономической базы сельской буржуазии.

Товарищества молочной кооперации были малочисленны, объединяли кулаков и некоторую часть зажиточных середняков. В руководстве молочной кооперацией хозяйничали кулаки.

После установления буржуазной диктатуры в Эстонии сельское хозяйство перестраивалось в соответствии с интересами империалистических государств, причем односторонне специализировалось на производстве сливочного масла.

В результате слабого развития сельского хозяйства производство молока мало увеличивалось и производственная мощность молочных предприятий не использовалась полностью.

В годы экономического кризиса (1920—1933) буржуазное правительство приняло ряд мер к резкому увеличению экспорта масла, так как на английском рынке цены на масло были ниже рыночной цены.

Начиная с 1936 года молочные кооперативы были подчинены финансовому капиталу путем создания монополизированной организации продажи молока «Выйэкспорт», в результате чего последовало повышение цен на молочные продукты на внутреннем рынке.

Кооперативное молочное хозяйство буржуазной Эстонии стояло полностью на службе эстонской буржуазии.

VON MOLKEREIGENOSSENSCHAFTEN IM BÜRGERLICHEN ESTLAND

L. Paglant

Zusammenfassung

In der vorliegenden Abhandlung ist eine kurze Übersicht über die Entstehung und Entwicklung der kapitalistischen Molkereigenossenschaft gegeben.

Die Molkereigenossenschaft ist in Estland im ersten Jahrzehnt des zwanzigsten Jahrhunderts, als die Landbourgeoisie ihre wirtschaftliche Basis gestärkt hatte, entstanden.

Im allgemeinen gab es wenig Genossenschaften und zu deren Mitgliedern gehörten nur reichere Bauern. Die führenden Stellungen in den Molkereigenossenschaften nahmen ein Großbauern (Kulaken), da infolge der hohen Eintrittsbeiträge es den ärmeren Kreisen schwer oder sogar unmöglich war in die Genossenschaft einzutreten.

Im Zusammenhang mit dem Regime der Bourgeoisie-Diktatur in Estland wurde die Landwirtschaft gemäß den Interessen der imperialistischen Staaten umgestaltet. Demzufolge wurde einseitig bloß Tafelbutter erzeugt.

Als Resultat der schwachen Entwicklung der Landwirtschaft war der quantitative Zuwachs von Milch in Estland gering, und die tatsächliche Leistungsfähigkeit der Molkereigenossenschaft wurde nicht in vollem Maße ausgenutzt.

Während der Jahre der wirtschaftlichen Krise (1929—1933) traf die Regierung Maßnahmen um den Butterexport zu steigern, weil auf dem englischen Markt die Butterpreise niedriger lagen als in Estland.

Seit dem Jahre 1936 wurden die Molkereigenossenschaften von dem Finanzkapital abhängig gemacht, indem eine einzige, monopole Milchverkaufsorganisation «Võieksport» (Butterexport) ins Leben gerufen wurde. Demzufolge ergab sich eine Preiserhöhung der Milchprodukte auf dem inneren Markt.

Die genossenschaftliche Milchwirtschaft geriet im bürgerlichen Estland während der Verschärfung der allgemeinen Krise des Kapitalismus in die letzte Phase; sie stand völlig im Dienste der Imperialisten des Westens sowie der estnischen Bourgeoisie; sie trug in sich alle Merkmale des beginnenden Verfalls des Kapitalismus.